

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM
DOKTORI ISKOLA

MAGYARORSZÁGI FESTETT GROTTÁK
ÉPÍTÉSTECHNOLÓGIAI ÉS FESTÉSTECHNIKAI
VIZSGÁLATA

DLA értekezés tézisei

Lovas Franciska

2020

Témavezető:

Galambos Éva DLA

A kutatás célja

A doktori téma leginkább a magyarországi barokk időszakra tehető festett grották építéstechnológiájával, festéstechnikájával, illetve a grottákhoz kapcsolódó sala terrenákkal („hűtöző termekkel”) foglalkozik. Magyarországon kevésbé terjedt el ez a díszítési típus, ennek ellenére két egyedülálló grottaemlék található hazánkban, a majki remeteség kertjében épült „grottakápolna és a fertői Esterházy-kastélyhoz tartozó marionettszínház egykori belső díszítése. A kutatás elsősorban ezen műemlékek készítéstechnikai vizsgálatát tűzte ki céljául, összevetve a külföldön található hasonló díszítményekkel. Az eredmények hozzájárulnak kulturális örökségünk megismeréséhez és fennmaradásához.

Vizsgálati módszerek

A doktori kutatásban alkalmazott vizsgálati módszerek elsősorban a tanulmányozott műemlékek felkeresése, helyszíni adatgyűjtés volt, mely magában foglalta a fotózást, állapotfelmérést, helyszíni készítéstechnikai vizsgálatokat, a szakemberek, restaurátorok felkeresését, konzultációkat a társtudományok képviselőivel, valamint az adott épületre vonatkozó szakirodalom-gyűjtést, restaurálási dokumentációk tanulmányozását, levéltári és könyvtári kutatást. A külföldi tanulmányutak elsősorban osztrák és felvidéki területekre terjedtek ki, hiszen a történeti Magyarország területén számos izgalmas grotta van, többek között a Pozsonytól 50 km-re északkeletre, a Kis-Kárpátokban fekvő Vöröskő várának sala terrenája vagy a betléri Andrásy-kastély grottái. A Pozsonyi levéltári (Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, Bratislava) adatok feldolgozása hasznos információkat nyújtott a szlovákiai vonatkozó műemlékek történetéről, restaurálásáról is. A kutatás jelentős részét képezték továbbá a készítéstechnikai és laborvizsgálatok, melyeket fototechnikai, illetve nagyműszeres elemzések egészítettek ki. Az analízis kiterjedt a vakolatokra, habarcsokra, egyes kőelemekre, grotta-applikációkra, stukkókra, valamint a festett rétegekre egyaránt. A mikroszkópos vizsgálatok elsősorban a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékének mikroszkópos laboratóriumában készültek, a vékonycsiszolatok elemzése, illetve a nagyműszeres vizsgálatok külső intézmények bevonásával valósultak meg.

A disszertáció felépítése

Az értekezés három fő témakör köré csoportosul. A dolgozat első része elsősorban művészettörténeti áttekintés a vonatkozó szakirodalom történelmi háttérének tükrében. Főbb

témakörök a grották típusai, kialakulásuk és szerepük a magyarországi művészetben, illetve az, hogyan áll kapcsolatban ez a díszítési mód a kastélyok sala terrenáival. A grották típusainak, azok dekorációs rendszerének, valamint megépítésük céljának megértésénél elengedhetetlen a történeti háttér megismerése és a külföldi párhuzamok tanulmányozása. A második rész a három legismertebb „hazai” grotta (Majk, kamalduli remeteség – „grottakápolna”, Fertőd, Esterházy-kastély – bábszínház, Cseszte – Vöröskő vára) részletes építéstechnológiai és festéstechnikai vizsgálatát tartalmazza. A fejezet képekkel illusztrálva, illetve összegző táblázatokban mutatja be a helyszíni állapotfelmérések, készítéstechnikai megfigyelések és a mikroszkópos elemzések eredményeit. A doktori téma harmadik részét képezi a festett grották restaurálásának, helyreállításának komplexitása, állagmegóvásuk nehézségei és problematikája, állagromlásuk okai, típusai külföldi és magyarországi példákon keresztül bemutatva. A témakör feldolgozását elsősorban a helyszíni megfigyelések, analitikai vizsgálatok és a restaurálási/kutatási dokumentációk segítették.

A három fő témakört kiegészíti továbbá a kutatás eredményeinek összegzése, az irodalom és képjegyzék, valamint a mellékletek. Ez utóbbiban szerepel a mikroszkópos és malakológiai vizsgálatok összefoglalása, további vakolat és habarcsvizsgálatok, valamint archív felvételek a majki „grottakápolnáról”.

Az eredmények rövid összefoglalása

- A grották megjelenésük, funkciójuk, elhelyezkedésük alapján többfélék lehetnek, ezek közül is két fő típust különböztethetünk meg. A kertekben elhelyezkedő, díszítetlen műbarlangokat, melyek elsősorban a kertművészethez, a romkultuszhoz kapcsolódnak, amik általában tájképi kertekben, kastélyparkokban találhatóak, illetve az épületek belső tereiben, gyakran sala terrenákban kialakított, barlangszerű tértípust, melyet rendkívül gazdag anyaghasználat jellemez. Ez utóbbi szerepe, eszmei háttere egészen más, itt elsősorban a reprezentáción, a meghökkentésen, a tulajdonos gazdagságának kifejezésén, illetve a szórakoztatáson van a hangsúly, melyet a legkülönbözőbb díszítményekkel, berakásokkal, szobrokkal, csobogó kutakkal, falfestményekkel értek el.
- Ez utóbbi tértípust, mellyel a dolgozat kiemelten foglalkozik – noha Magyarországon kevésbé terjedt el –, előszeretettel alkalmazták Európa-szerte. Elsősorban osztrák, német, francia területeken volt gyakori a barokk, illetve a kora klasszicizmus időszakában.

- A kutatás során bebizonyosodott, hogy mind Magyarországon, mind külföldön az épületek belső tereihez kötődő grották kialakításánál, díszítésük megalkotásánál rendkívül gazdag anyaghasználat a jellemző. Megfigyelhető az aprólékos kidolgozás, a különböző szobrászati, festészeti, iparművészeti technikák egyidejű alkalmazása, a csiga, kagyló-applikációk felhasználása, a tengeri, mitológiai, heroikus szobrok, domborművek és falfestmények, a barlangszerű fülkék, szökőkutak, csobogók, illetve a különböző mozaiktechnikák, többek között kavicsmozaik padlók kialakítása.
- Megállapítható az ilyen típusú díszítményrendszer festéstechnikai és építéstechnológiai tanulmányozása során, hogy ezek az elemek szorosan összefüggenek az azokat hordozó falazattal, architekturális közeggel. A fertődi marionettszínháznál (mivel a dekorációt lebontották, darabjait elhordták, egy részüket a helyszínen elplanírozták), nem lehetett tanulmányozni a díszítményeket eredeti környezetükben. Ezért itt más jellegzetességek, illetve romlási folyamatok voltak tapasztalhatók, mint amik a még álló építményekre és dekorációjukra jellemzőek.
- A fertődi egykori bábszínház leletanyagának vizsgálata megerősítette, hogy a töredékek hátoldalának elemzése kiemelt fontosságú, hiszen a lenyomatokból gyakran a hordozó közegre, az építés technológiájára is következtethetünk.
- Az értekezés fő vázát a fertődi bábszínház egykori grottájának előkerült töredékei és a majki „grottakápolna” díszítményrendszerének vizsgálata adta. A majki műemléken a dekoráció két korszaka figyelhető meg: az egyik a boltozatot behálózó 18. századi stukkó, vörös-sárga színű fröcskölt márványfestéssel, a plastikák közötti kék falmezőkkel, valamint a boltozat közepén medálionban megfestett Szűz Mária ábrázolással, a másik pedig egy 19. századi „grottásítás”. A kutatások során megerősítést nyert, hogy a „grottakápolna” belső díszítése két periódusra tehető, a grottaszerű belső tér megalkotásánál megtartották a 18. századi dekorációt, a köztés felületeket, nyílásokat sziklaszerű stukkókkal, kagyló-csiga applikációkkal gazdagították. A homlokzat vizsgálatával összevetve valószínűsíthető, hogy a külső megjelenés 19. századi átalakítása összefügg a belső tér átformálásával.
- A fertődi bábszínház grotta-módra kialakított egykori belső terében is hangsúlyos elem volt a stukatúra, a csiga-kagyló applikációk, valamint a sziklaszerű kövek beépítése.
- Mindkettő dekorációjánál jellegzetes a rézzöldek alkalmazása nagyobb mennyiségben, ezenkívül a földfestékek, növényi szén, smalte használatát is igazolta az

anyagvizsgálat. Egyes részletek megfestésénél cinóbert és miniumot szintén felhasználtak.

- A kutatás a csiga-kagyló elemek felerősítési módjaival is kiemelten foglalkozott. Majkon friss habarcsba, vakolatba ágyazták azokat. Fertődön is alkalmazták egyes díszítményeknél ezt a módszert, máshol szegekkel, drótokkal, egyéb fém-elemekkel rögzítették fel a héjakat, illetve gyakori a puhatestűek vázának pozitív, negatív lenyomatainak önálló dekorációként való alkalmazása is.
- A dolgozat rávilágít a természettudományos vizsgálatok fontosságára, valamint a malakológia feladatára a műemlékek vonatkozásában. A mikroszkópos elemzések adatokat nyújtanak a készítéstechnika, a felhasznált anyagok, munkamódszerek és a hordozó közeg tanulmányozásában egyaránt. A puhatestűek vázának megjelenése, alakja, színe, mérete változó, fajspecifikus. Az eltűnt, kihullott díszítmények rekonstruálása, a hiányok kiegészítése fajra azonosított darabokkal történhet, az egyedek meghatározásában malakológus szakemberek bevonása is szükséges lehet. A festéstechnikai, építéstechnológiai vizsgálatok a későbbi restaurálást, helyreállítást is segítik, támpontot adva a restaurálás irányának, módszereinek kiválasztásához.
- Majkon a „grottakápolna” Máriát ábrázoló falfestménye szinte teljesen elpusztult. A kutatások során megállapítható volt az is, hogy a környezeti hatások, a nagymértékű és hosszú ideig tartó folyamatos nedvesedés, a falazatban lévő károsító sók, illetve az anyaghasználat együttállása okozhatta a díszítmények ilyen gyors ütemű pusztulását.
- A grották restaurátori szempontú kutatása is fontos, hiszen a rendkívül gazdag anyaghasználat ezen dekorációk restaurálásának, helyreállításának komplexitását eredményezi. Sok esetben az elhelyezkedés, a környezeti hatásoknak és rongálásnak kitett felületek miatt is károsodások alakulnak ki. Nem ritkák a használatból eredő elváltozások, a különböző hangulati elemek, mint például a mécsesek, medencék, csobogó kutak elhelyezése, vagy éppen a technológiai követelmények be nem tartása miatt keletkező állagromlás. Gyakran alakulnak ki a különböző anyagok együttes alkalmazásából eredő elváltozások is.

Publikációk, előadások a témában

2017 - Lovas Franciska: Forráskutatás jelentősége műemléki restaurátor szakterületen néhány magyarországi védett épület falképeinek kutatásán keresztül (III. Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet konferencia, ELTE-BTK, absztraktkötet, Budapest).

2015 - Héczey-Markó Ágnes – Lovas Franciska: Színe és fonákja – A fertődi Bábszínház nézőterének feltárása során előkerült falkép- és stukkótöredékek vizsgálata. In: Műemlékvédelem LIX. évf. 5. szám, 272-285. Forster Központ, Budapest.

2017 - Forráskutatás jelentősége műemléki restaurátor szakterületen néhány magyarországi védett épület falképeinek kutatásán keresztül (III. Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet konferencia, ELTE-BTK.

2016 - Lovas Franciska, Koppány András, Nagy Veronika, Kovács Gábor, az előadás címe: A sümegi püspöki palota belülről (Az épületkutatás legújabb eredményeinek ismertetése, Régi Épületek Kutatóinak Estje, FUGA Budapesti Építészeti Központ.

2016 - Izlandi-magyar műemléki előadónap a Forster Központban, az előadás címe: A majki kamalduli remeteség restaurátori felújítása, a „grottakápolna” kutatási eredményei.

2015 - Lovas Franciska, Sárossy Péter, Rácz Miklós, az előadás címe: Szent Franciskától a grottáig: A majki „grottakápolna” történeti, restaurátori és régészeti kutatása, Régi Épületek Kutatóinak Estje, FUGA Budapesti Építészeti Központ.

2013 - Lovas Franciska, Koppány András, Jankovics Norbert, Rácz Miklós, az előadás címe: Újabb kutatások Eszterházában, Régi Épületek Kutatóinak Estje, FUGA Budapesti Építészeti Központ.

2013 - Lovas Franciska, az előadás címe: A Marionett színház leletanyagának restaurálása, Fertőd, Esterházy-kastély, Szakmai nap a Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központban.